

Strindbergs förgiftade natur

En textstudie om lika-könad lusta

Matthew M. Roy

Om man frågar en forskare som är förtrogen med Strindbergs samlade verk om Strindberg skrivit något om homosexualitet kommer svaret oundvikligen innehålla referenser till Strindbergs privata och offentliga angrepp på sin hustru, Siri von Essen, i *Le plaidoyer d'un fou* liksom till den kontroversiella novellen "Den brottsliga naturen" i *Giftas II*. Även om tidigare forskare har påpekat förekomsten av homosexuella motiv i några andra av Strindbergs texter har få berört den forskning som ligger bakom skapandet av dessa texter eller den vitt lästa debatt som dessa texter utlöste. Genom att studera hur Strindberg forskade om och skrev om homosexualitet i sina texter, kan man finna hur han framställde en homosexuell kontext för en läsande publik som var obekant med sådana obeslöjade redovisningar av förmodad sexuell omoral. En jämförelse mellan Strindbergs forskningsmaterial om fenomenet homosexualitet och hans egna texter avslöjar de vetenskapliga modellerna bakom hans fiktiva karaktärer. Insikten om vilken tro som 1800-talets läsare satte till giltigheten av Strindbergs psykologiska porträtt kan också hjälpa dagens läsare att förstå det ursinne som följde publiceringen av hans texter. Ett veritabelt korståg började mot den omoral som predikades av Strindbergs likar. Debatten utsträcktes också bortom religiösa dogmer till att omfatta frågor sådana som kvinnans rättigheter, uppfostran och sexuell hygien. Också medicinska discipliner vände sig till Strindbergs fiktioner för att skaffa bränsle till en diskussion om psykologin och fysiologin hos medfött kontra socialt inverterade eller "per-versa". Nedan kommer att visas hur mängden av det material som genomgått för denna studie klargör att Strindberg och hans litterära fiktioner tjänade som en katalysator för att förmedla europeiska tankeströmmar kring homosexualitet till Skandinavien, något som fick hans landsmän att brottas med ett fenomen som plötsligen hade fått en röst genom en högst osannolik kandidat, August Strindberg.

Förordet till *Giftas* och "Dygdens lön"

Vi börjar vår diskussion om Strindbergs författarskap med förordet till *Giftas*, eftersom det är där han hävdar, vilket han senare skulle utveckla i sina noveller,

att kvinnans emancipation och homosexualitet är förbundna med varandra. I detta gör han inget försök att maskera sin kritik mot Sveriges mest välbekanta kvinnliga författare, nämner också några vid namn. Även om Strindberg beklagar att dessa kvinnor inte har egna barn, eftersom de är infertila eller bara barnlösa, anser han ändå att de utgör en abnormitet hos naturen. Enligt Strindberg medför deras olyckliga situation att de inte kan betrakta förhållandet mellan män och kvinnor på ett riktigt sätt, varför egentligen ingen behöver fästa avseende vid deras ord i denna fråga. Han fortsätter att säga att "en barnlös kvinna är icke en kvinna. Icke heller en man. Därför är det moderna kvinnoidealet en otäck Hermafrodit med icke så liten anslutning till Grecicismen" (sid. 21).

Vad som slår en i detta förknippande av barnlösa kvinnor och lesbiska är att här återfinns mycket litet av den ambivalenta inlevelse som Strindberg visade manliga homosexuella som Theodor Wennerström i "Dygdens lön". I förordet ges läsaren den bestämda uppfattningen att en kvinna som finner sig själv attraherad av en annan kvinna själv åstadkommit denna olyckliga situation genom att ignorera naturens kallelse att föda och uppfostra barn. Likakönad åtrå är på så sätt det ofrivilliga resultatet av naturens hämnd, vilken framkallas av kvinnor som medvetet väljer att emancipiera sig från naturens trældom. Theodor Wennerström förefaller å andra sidan ha mycket litet val i sitt öde. Trots att Theodor blivit mogen som man redan vid 15 års ålder måste han kämpa mot den allsmäktiga naturen medan han väntar på sin plats inom den sociala ordningen, vilken bara medger honom att agera i enlighet med naturens krav efter tio års martyrium. Under mellantiden får han kämpa mot sysslolöshet och fantasier.

Strindberg målar ett vackert porträtt i ord av äppelträd i blom i "Dygdens lön" för att metaforiskt ge scenariet för de kommande strider som Theodor har att möta. Vinden blåser älskvärt pollenkornen omkring, tillåtande några av dem att fullfölja sitt ändamål medan andra sprids över marken. Till skillnad från bibeln, som i Första Mosebok 38:9-10 predikar att den säd som faller på marken är en förslösande synd inför Gud, misstycker inte naturen över att förlora en handfull av sin säd. Denna skildring förbereder läsaren inför Theodors kamp med sitt samvete mellan den moraliska upprördheten över onanin och den naturliga kallelsen att följa sin drift. Onans synd är en synd mot samhällsmoralen, inte mot naturens moral.

Om det är äppelblommen som förebådar den naturliga orsaken till onanistiska tendenser är det narcissen som varslar om homosexualitetens ankomst. Theodor stannar upp för att observera narcissens stängel och påminner sig Ovidius berättelse om en ung pojke kallad Narkissos. Efter ett anfall av obesvarad kärlek vänder Narkissos kraften av denna känsla mot en källa, där han paralyseras av den kärlek han grips av till sin egen spegelbild och slutligen tynar bort och förvandlas till den blomma som bär hans namn. När Theodor betrak-

tar denna blomma ser han inte ett föremål av naturlig skönhet. För honom påminner narcissens ådrade gulaktiga yta om en om en ung vän till honom inom marinen vars hy hade samma utseende. Blomman avger inte heller en angenäm doft, utan en motbjudande stank, som får honom att storkna.

Det finns en dubbel bild i i denna passage som pekar på en omisskännlig homosexuell metafor. I "Den brottsliga naturen" skulle Strindberg komma att beskriva pederastin som en yrkessjukdom hos sjömän och munkar. Under deras många månader till sjöss kan sjömännen inte annat än ge efter för naturens drift och finner så ett utlopp för sin sexuella energi hos sina kamrater till sjöss. Beviset för att Theodors vän fallit offer för den yrkessjukdomen finns i hur han jämförs med narcissen. Narkissosmyten har en långvarig tradition i den västerländska litterära normen som en symbol för homosexuell kärlek. Strindberg kan ha lärt känna detta homosexuella motiv i Narkissosmyten genom att läsa den svenska filosofen och uppsalaprofessorn Pontus Wikners föreläsning "Narkissossgagan och Platonismen", först publicerad 1879, senare ingående i *Vittra skrifter*. Wikner skriver att ett av de värsta sätten att plåga en människa är att föra samman en person så nära med föremålet för hans känslor att han aldrig kan vinna det. Den allmänna världsordningen, som Wikner kallar det, har skickligt dragit upp gränser och deklarerat att ens känslor måste överskrida denna gräns i stället för att rikta sig mot någon på samma sida om den. Han ber sedan läsaren föreställa sig att någon

fäste sig vid en varelse af sitt eget kön, då skulle ju hela den kristna kulturen säga honom: – från föremålet för din längtan är du för alltid skild genom att vara ställd på samma sida om samma gräns, – och är det allvar med den kärleken, så är det lidandet i sanning raffineradt.

En bild af ett lidande i denna riktning har den grekiska mytologien skapat i Narkissos. (Sid. 234)

Resten av Wikners text innehåller referenser till grekisk filosofi och platonisk kärlek. Han refererar också till Sokrates och Platon som arvtagare av Narkissos roll, vilket han illustrerar genom att beskriva Platons kärlek till en pojke kallad Aster. Strindberg har vid en tidpunkt ägt ett eget exemplar av Wikners föreläsning, men det är osäkert om han läst den innan han skrev "Dygdens lön". Länken mellan sjömännen och Narkissos talar ändå starkt för att han gjort det, eller att han på annat sätt blivit bekant med traditionen att tolka Narkissos kärlek till sin egen bild som en kärlek till sitt eget kön.

Liksom sjömännen framträder till slut Theodor som en man fylld av laster, trots att han lyckats förhålla sig "ren". Hans onaturliga renhet skulle snart framkalla naturens hämnd:

Hösten därefter började ett rykte löpa i Uppsala, ett otäckt rykte, som drog likt ett mörkt moln över horisonten. Det var som om man glömt att stänga en kloaklucka och en gräslig stank kommit att helt hastigt erinra om att staden, den härliga kulturskapelsen vilade på en undergrund av förruttnelse, som när som helst kunde spränga rören och förgifta hela samfundet. Man viskade att Theodor Wennerström i ett anfall av ursinne hade överfallit en kamrat i sitt hem och gjort honom skamliga propositioner. Den gången hade man viskat sant. (Sid. 59)

Stanken som härrörde från detta naturens skämda spratt påminner om stanken som Theodor mötte hos narcissen. Denna gång kan han emellertid inte enkelt kasta från sig källan till stanken, eftersom han själv finner sig sitta fast i dess mitt. Budskapet som Strindberg sänder är klart. Samhällsmoralen överensstämmer inte med naturens egen moral. Fasthållandet vid samhällets gällande normer leder endast till olycka, förfall och degeneration, medan en reform som framhåller biologins företräde före religionen kommer att återställa både hälsa och lycka åt en generation i förfall. Homosexualiteten tjänar som det yttersta exemplet på falska domslut. "Dygdens lön" är Strindbergs *piece de resistance* i ett försök att få den läsande allmänheten att ta till vapen och stödja den slags sociala reform som Strindberg skisserar i förordet till *Giftas*.

Trots att det inte finns någon direkt anknytning till en verklig händelse i "Dygdens lön" försöker Strindberg i "Kvarstadsresan" (publicerad i *Likt och olikt II*) övertyga sina läsare om att Theodors öde var ett levande exempel på den moral mot vilken Strindberg predikade. I "Kvarstadsresan" låter Strindberg en präst, troligen en av Strindbergs skolkamrater, betvivla riktigheten i skildringen i "Dygdens lön", varför berättaren beslutar sig för att friska upp hans minne från deras studietid. Han nämner både det verkliga namnet på Theodor, som blivit präst i statskyrkan, där hans "kyska" livsstil lett till åtskilliga nya utbrott av galenskap, och dennes vän, som utsattes för hans förförelseförsök (sid. 53). Prästen tillägger då att man bara inte pratar om sådana saker. Som svar på prästens fråga om vad han menar med omoral insisterar berättaren orubbligt på att det är det som är mot naturen! Han citerar sedan ett av Martin Luthers filosofiska ord om nödvändigheten av att leva enligt naturen, inte mot den.

Vérons La morale

I "Kvarstadsresan" föreställer sig Strindberg en framtid då det betraktas som moraliskt att ingå en förbindelse med en kvinna i stället för att ägna sig åt sina egna tysta synder. Han fann snart stöd för sina idéer i Eugène Vérons år 1884 utkomna bok *La morale*. Strindberg uppmanar inte bara i "Kvarstadsresan" alla att läsa Vérons arbete (i artikeln med feltrycket *Evéran*), utan understödde också eftertryckligt bokens vision om en ny samhällsmoral i brev till Gustaf af Geijerstam, Pehr Staaff, Isidor Kjellberg och Jonas Lie.

I hans brev till Kjellberg 18 mars 1885 tycks det också som om Strindberg i själ och hjärta sympatiserar med pederasterna ('dessa olyckliga stackare') och säger att dr Véron är den första människovän som sökt förklara deras existens. Detta brev är intressant av flera skäl. Det får oss att undra om Strindberg har funnit understöd för sina egna teorier i Vérons verk, eller om Véron helt enkelt har övertygat Strindberg om att homosexualitet är en av naturens nycker, vilken inte bör skys mer än något annat naturligt fenomen. Läsaren får förvisso inte det intrycket i "Dygdens lön" att det hos författaren finns någon stor sympati för Theodor som pederast, utan snarare som offer för en samhällsmoral som har gått snett. En studie av Vérons text kan hjälpa läsaren att göra denna distinktion.

Strindbergs eget exemplar av Vérons *La morale* troddes vara försvunnen intill nyligen då jag identifierade den i bokmagasinet på Stockholms universitetsbibliotek. Den har förstrykningar i marginalerna, vilket vanligen markerar avsnitt som Strindberg fann särskilt intressanta.¹ Detta fynd är särskilt unikt eftersom böckerna som ingick i Strindbergs tidigare bibliotek såldes vid olika tidpunkter i hans karriär för att skaffa pengar till en författare som kämpade för att försörja sig själv och sin familj. Även om Strindberg inte skrev mycket i marginalerna så är de kapitel som han särskilt markerade de som innehåller de avsnitt som mest sannolikt hör samman med hans kommentarer om Vérons strävan att förklara pederastin. Det är kapiteln om det känslomässiga och tankemässiga behovet av ömsesidig moral.

Véron skriver om religionerna som är i strid med naturen, sådana som buddhismen, brahmaismen och kristendomen, som har fyllt stora länder med konvent och kloster där kvinnor och män uppoffrar sina mänskliga instinkter åt sina gudar och avstår från att ge sin tribut till jordens befolkande. Naturen tar sin hämnd på dem som ignorerar dess lagar genom att kroppen reagerar. Deras föreställningar blir fullständigt perverterade och "la plupart de ces héros de chasteté sont livrés aux vices les plus abominables et les plus dégradants [huvudparten av dessa kyskhetens hjältar är hemfallna åt de mest avskyvärda och degraderande laster]" (s. 266). Han diskuterar också skillnaden mellan gudomlig och demonisk inspiration eller "entre les tendances de la nature droite et généreuse et la déviation de la nature perversie et corrompu [mellan tendenserna hos den rätta och generösa naturen och avvikelserna hos den perverterade och korruperade naturen]". Medan Véron i början av kapitlet gör skillnad mellan det demoniska och det gudomliga betyder detta inte att han ansluter sig till den traditionella synen på moral såsom den predikas av prästerskapet som placerar sig själva på den moraliska överlägsenhetens sida. Véron delar Strindbergs paradoxala syn att moralen hos hans samtida är omoralisk, medan den sanna moralen eller sedligheten uppkommer när man fogar sig efter naturens

lagar. Genom att han hyllar denna övertygelse blir de värsta förövarna av brott mot naturen de som strängt följer en så kallad moralisk livsstil – t.ex. jesuiternas munkorden. Deras hyllande av kyskhets, avhållsamhet och motstånd mot frestelser blir föremål för "la réalisation de rêves d'une nature toute contraire [förverkligandet av drömmen om en total motsatt natur]"² (s. 288). Ju mer vi kämpar mot våra kroppsliga behov, ju mer blir de irriterade tills de slutligen kastar oss in i ett anfall av galenskap. Det är av denna orsak som de förmodat religiösa och kyska bara drömmar om obsceniteter och föreställer sig att alla omkring dem är besatta av samma liderliga demoner. Deras moraliska offer resulterar i en våldsam revolt av de behov som har blivit tillbakahållna.

Charles Letourneau och homosexualitetens historia

En annan bok som Strindberg konsekvent refererar till i förbindelse med Vérons bok är dr Charles Letourneaus *La sociologie d'après l'ethnographie* (Paris 1880).³ Véron citerar denna bok många gånger i sitt eget arbete och tycks följa Letourneaus uppdelning i kategorierna närande liv, känsloliv, tänkande liv, genom att helt enkelt byta ut ordet 'liv' mot 'moral'. Det är Letourneau, inte Véron, som har en särskild avdelning om homosexualitetens historia och dess utveckling, kallad "Genetiska avvikelser" (ss. 71–73)⁴, i vilken han betecknar sådana avvikelser som abnorma men inte onaturliga. Letourneau tar som bevis för denna ståndpunkt fall inom djurvärlden där vetenskapsmän har observerat lika-könat sexuellt beteende. Han går sedan vidare genom att ta fram särskilda exempel från de s.k. vilda folken jorden runt där sodomi inte bara är ett vanligt förekommande bruk utan också ett som praktiseras av verkligt många människor. Diskussionen rör sig vidare till de mer civiliserade, men ändå inte mindre omoraliska kulturerna i Asien och vidare till Grekland där, som han skriver, det skulle vara gagnlöst att citera om den välkända förekomsten av lika-könad kärlek. Det räcker för honom att påpeka att den kärlek Platon talar om inte var en kärlek till kvinnor. Inte förrän i början av den judokristna epoken förbinds dessa "onaturliga utsvävningar" med avsky och skräck. Ett intressant påpekande som Letourneau gör är att avskyn för dessa aktiviteter blir inpräglad i våra sinnen, där den förs vidare till och utvecklas av kommande generationer. Sålunda är det avskyn för dessa aktiviteter som går i arv, snarare än de onaturliga utsvävningarna själva.

Om man jämför dessa båda texter förefaller det mycket möjligt att Strindberg av misstag har framhållit Véron som den förste "människovännen" som sökt förklara pederasternas existens, när han här egentligen avser Letourneau. När allt kommer omkring läste Strindberg dessa böcker samtidigt och nämner dem ofta tillsammans i sina brev, vilket gör det möjligt att Strindberg missminner sig om deras innehåll. Medan Véron skriver om onaturliga utsvävningar i en

viss utsträckning bygger han mycket av sin kategorisering på Letourneaus studier och refererar uttryckligen till dem många gånger. Viktigast är att Véron inte har något särskilt avsnitt om pederastin, vilket Letourneau har. Tonen i Letourneaus arbete tycks också vara mer förstående för pederastin som en naturlig företeelse, medan Véron upprepade gånger talar om den med avsmak, då han dömer ut den monastiska livsstil som de religiösa ordnarna förhärsligar. Letourneau är således mycket mer av en "människovän" i det avseendet än Véron.

Eftersom Strindberg aldrig nämner Véron eller Letourneau i sina verk eller sin brevväxling förrän november och december 1884 kan man tryggt förmoda att han inte läst dessa arbeten innan han skrivit och publicerat "Dygdens lön". Därför har vi inget behov av att studera dem som föregångare till Strindbergs påståenden. I stället är det mycket troligt att Vérons (eller alternativt Letourneaus) verk helt enkelt bekräftade Strindbergs idéer om hur naturen tar sin hämnd på individer som ignorerar dess lagar. Han kan därefter ha skyndat sig att skriva "Kvarstadsresan" i en strävan att inkludera andra vetenskapliga studier för att stödja de teorier som han fört fram i *Giftas*, och som redan orsakat en ordentlig uppståndelse. Beträffande Véron och Letourneau har det välvilliga sätt i vilket Strindberg beskriver författaren som först förklarat existensen av pederasti (enligt Strindbergs åsikt) också tjänat som ett incitament för honom att göra det samma för svensk publicering i *Giftas II*.

Den brottsliga naturen

Trots Strindbergs pejorativa användning av ord som 'pederast' och 'hermafrodit' i många brev visar hans korrespondens strax före publiceringen av *Giftas II* en känsla av sympati för dessa s.k. brottslingar mot naturen. Den börjar också vittna om att Strindbergs intresse för frågan stimulerade honom att söka efter vetenskapliga och filosofiska diskussioner som kunde förklara pederastins existens. I ett sådant brev till Isidor Kjellberg, daterat 18 mars 1885, nämner Strindberg sin vän Jörgen (publicisten och redaktören Georg Lundström) som en som lider under denna last och visar samtidigt exempel på sin nu välvilliga inställning och sina studier i ämnet:

Det är synd att den mannen skall ha ryktet om sig att vara abnorm i könsförhållandena. Menskorna äro ej än nog upplysta att betrakta detta som en olycka en nyck af naturen, utan anse det som ett brott! Jag tror de äro mycket olyckliga, dessa stackare, och den första menniskovän som sökt förklara dem är en fransk läkare Dr E. Véron. När jag blir modigare skall jag med risk att (som Schopenhauer, hvilken försökte en förklaring på fenomenet) bli ansedd som pederast lägga ett ord af medlidande för dem! Man har nyss, i Paris, (Paul Bourget) i en roman sagt ett menniskokärligt ord för den "otrogna" hustrun, som söker utom äktenskapet den låt vara kroppsliga sällhet en klen man icke kan prestera inom äktenskapet. Den boken har helsats med

ett enda stort välsignande – och lika stort förbannande – i moralens namn. Emellertid denna naturens bristfällighet gör under nuvarande förhållanden Jörgen omöjlig till ungdomens ledare! Jag har varit för mycket elden för att dra mig, oakadt de många varnande brev jag fått!

Göran Söderström står för den hittills mest omfattande översikten av Jörgens liv och verk i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (ss. 95-103), varför jag hänvisar den vetgirige läsaren att läsa detta arbete för att få ytterligare information om Georg Lundström. I stället vill jag framhålla de nya element för Strindbergs forskning som nämns i brevet, inkluderande hans studier av Schopenhauer och behovet av en humanitär syn på pederastin.

Strindberg var säkert lyckligt över att ha funnit Schopenhauers korta avhandling om pederastin när han började sina djupare studier om fenomenet. Den återfinns inte förrän i tredje upplagan av *Die Welt als Wille und Vorstellung*, och då bara som ett addendum till ett kapitel kallar "Om den sexuella kärlekens metafysik".⁵ Från början hade Schopenhauer helt enkelt nämnt pederastin som ett exempel på ett sökande av sexuell tillfredsställelse som gått vilse, på samma sätt som när spyflugan lägger sina ägg i en blomma som har samma lukt som ruttet kött, istället för att lägga dem i ett kadaver, som är dess naturliga instinkt. Efter att ha tänkt efter finner han att problemet pederasti verkligen är beklagansvärt, och han tror att han funnit lösningen. Först påpekar han att många kulturer världen runt har tillåtit denna praktik att blomstra, inkluderande inte bara fallen Grekland och Rom utan också kelterna, gallerna, kine- serna, folket under Islam, hebreerna, folken i det kristna Europa, kalifornier [indianer?] och andra. Trots hans beskrivning av pederastin som en monstrositet, mycket motbjudande, vederstygglig, pervers, förvriden och avskryvad kommer Schopenhauer till den filosofiska konklusionen att eftersom pederastin förekommit överallt och i alla tider, måste den vara något som uppstår ur den mänskliga naturen själv. Trots att han medger att det skulle vara frestande att förbise denna välgrundade slutsats och fortsätta att fördöma lasten, så skulle det inte vara öppet och hederligt att göra så. Istället erkänner han paradoxen av att något som står i fullständig motsättning till naturen uppstår ur naturen själv, och griper sig an med att lösa paradoxen.

För att börja lösa paradoxen vänder sig Schopenhauer först till Sokrates behandling av fortplantning och ålder. Naturen söker bibehålla och bevara arterna i vad han vill kalla "deras genuina form", därför föredrar naturen fortplantning genom starka individer. De som är för gamla eller för unga skulle skapa en vekare stam av arterna, men naturen kan inte hindra deras drift att fortplanta sig. För att välja vad han kallar det minst onda av två onda ting missriktar naturen deras drifter mot medlemmar av deras eget kön, för att på så sätt undvika en degenerering av arterna. Med stöd av denna teori hävdar han

att pederastin i verkligheten är en krämpa hos äldre män – en krämpa som växer i proportion till deras oförmåga att reproducera sig. Förförelsen av i övrigt friska unga män till pederastins praktik får skulden för lastens spridning. En brist på kvinnor kan också skapa ett undantag beträffande regeln om symmetri. Uppenbarligen förutsätter Schopenhauer att den förhärskande sociala acceptansen av ett fostrande förhållande mellan en äldre och en yngre man, utförligt beskrivet av Platon och Sokrates, gör pederastiska preferenser bland äldre män till en norm. Detta leder honom till att konstruera sin teori kring denna norm, i det han gör alla andra former av pederasti/homosexualitet till undantag från regeln. Kanske är det en av orsakerna till att Strindberg inte helt instämmer i alla Schopenhauers slutsatser.

Vad som blir uppenbart när man studerar Strindbergs brev till Kjellberg, där han nämner både Véron och Schopenhauer, är hans plötsliga behov av en större förståelse och en mer human syn på pederastin. Som en följd av detta börjar han skriva några av novellerna i sin andra Giftas-bok, av vilka "Den brottsliga naturen" är den mest berömda. Historien börjar med att två barndomsvänner ombord på en båt diskuterar livet till sjöss, en läkare och en löjtnant. När doktorn insisterar på att livet till sjöss måste vara ett ärofyllt äventyr håller löjtnanten inte med och förklarar att det finns mörka sidor av en sjömans liv, vilka inte alls är sunda. Han påminner doktorn om att det liv de talar om innebär samma separation från det andra könet som munkar och fångar upplever. Löjtnanten fortsätter att säga att

det finns andra sidor, nattsidor man kallar, sådana utbrott av naturens hämnd som för oss stå fram såsom hemiska därför att vi ej kunna förklara dem i första hugget, och för vilka individen anses straffbar oaktat han endast är offret. (S. 221)

Han syftar naturligtvis här på pederasti. Det låter som om det kommer som en överraskning för doktorn att de har detta slags folk ombord. Han medger emellertid att det är underligt att så litet är känt om dessa fenomen, trots att det är en av de mest märkliga företeelserna som har existerat i alla tider.

Löjtnanten finner det också egendomligt att doktorn tycks betrakta pederastin snarare som en defekt eller en naturens nyck än ett brott. I Frankrike, påpekar doktorn, har de redan presenterat ett lagförslag om att stryka sodomibrottet från lagboken.⁶ Brinnande av en önskan att tala öppet om ett ämne tidigare behandlat så okänsligt beslutar sig löjtnanten för att för doktorn skildra fall som han sett med sina egna ögon så att doktorn får bedöma själv om pederastin skall betraktas som en last, en depravation eller ett fenomen som vi helt enkelt inte förstår. Doktorn bryr sig inte så mycket om vad det kallas och framställer hypotesen om att det kanske är en yrkessjukdom hos munkar och sjömän. Historien som löjtnanten därefter berättar visar historiens baksida, då han för-

klaras i detalj hur de sjömän han iakttagit har fallit offer för pederastin.

Löjtnanten berättar historien om en sjökaptan som har försökt förföra honom. Doktorn berättar därefter en historia om en ung mans kärleksmissöden. En ovilja inför det andra könet utvecklade sig tidigt i den unge mannens liv eftersom flickorna alltid förbisåg honom. Denna ovilja växte när han lärde känna de höga kostnaderna för att gå till prostituerade liksom senare kostnaderna för att upprätthålla ett förhållande till en kvinna. När han slutligen som färdig gymnastikdirektör och simlärare blev förälskad och gifte sig tvingade hustrun honom efter första barnet in på 15 års äktenskapligt celibat, vilket slutligen drev honom att fullfölja sina sexuella behov på ett lokalt badhus. (S. 229)⁷

Doktorn och löjtnanten försöker fastställa vilka faktorer som drev den unge mannen till detta slut, och de kommer med flera förslag. Kanske var det en yrkessjukdom, eller tillfället som erbjudit sig själv eller hade bristande tillgång till det andra könet både som ung och äldre, eller hade "den höga arbetslönen" inte lämnat honom något annat alternativ (troligen avser Strindberg de höga kostnaderna för prostituerade och andra kvinnor som han måste underhålla). Perspektivet att han inte hade tillräckliga resurser för att tillfredsställa sin naturliga drift med kvinnor står i förbindelse med både Schopenhauer och Letourneau. Trots att historien inte uttryckligen fastslår att pederastin är en hemsökelse som främst drabbar äldre män, antyder de exempel som Strindberg presenterar att detta är fallet, vilket återigen länkar samman hans historia med Schopenhauers text och grekisk tradition.

I artikeln "Om prostitutionen", publicerad strax efter *Giftas II*, framställer Strindbergs vän, den radikale nationalekonomen Knut Wicksell uttryckligen en teori som Strindberg bara har underförstått, nämligen att prostitution kunde leda till homosexualitet:

En förförd kvinna är alls icke detsamma som en prostituerad, och i blott allt för många af dessa fall torde det för öfrigt endast hafva varit båda parternas fattigdom, som gjort att förbindelsen icke blifvit fortsatt och ledt till äktenskap. Samma orsak, nämligen deras fattigdom, verkar också, att de ogifta männen ur dessa klasser i allmänhet icke kunna vinna tillträde till andra prostituerade, än de allra mest förfallna, hvarför många bland dem taga sin tillflykt antingen till förförelsen eller ock till de onaturliga laster af ett eller annat slag, som, efter hvad man tyvärr eger skäl att antaga, ingalunda äro främmande för våra egna fattiga, om de än ej bland dem nått samma utsträckning som exempelvis bland de kinesiska arbetarne i Amerika, hvilka som bekant lida en nästan fullständig brist på kvinnor. (S. 41)

I ett brev till Gustaf af Geijerstam daterat 18 juni 1887 konstaterar Strindberg att det finns många upptäckter i *Giftas II* som Wicksell utnyttjat i sina egna föreläsningar. Det ovan citerade sambandet mellan kostnaden för prostituerade och orsaken till homosexualitet är uppenbarligen ett exempel på det material

som Wicksell kunnat utnyttja. De omfattande vittnesbörden om diskussioner kring ämnet av andra forskare som Wicksell, Letourneau och Schopenhauer som under 1800-talet brottades med frågan om orsaken till homosexualitet före eller direkt efter publiceringen av *Giftas II* visar otvetydigt att Strindbergs idéer varken var radikala eller isolerade.

Pierre Garnier och sapfismen

Även om "Den brottsliga naturen" var föremål för den mesta, om inte all, uppmärksamhet som kritikerna ägnade homosexualiteten i de båda *Giftas*-samlingarna är den inte den enda novell som är värd att studera för att fastställa Strindbergs syn på ämnet. I själva verket skrev Strindberg i ett brev till sin förläggare Albert Bonnier att han höll på att skriva på en samling noveller som var "grymma, utom i uttrycken, handla om pederasti och tribadi och alla mindre vanliga fall af "äktenskap" (brev 1089). Senare skriver han till Edvard Brandes att "*Giftas 2* är under tryckning, men der är afgjort mot matriarkat- och tribadrörelsen som nu bedrifves i Norden" (brev 1214) och berättar för Claes Looström i ett brev att "tribaderna ej sentera den" (brev 1329) med syftning på *Giftas II*. Det finns inget bättre exempel i boken på en tribads eller lesbians utveckling än Helène i "Mot betalning", vilken var färdig ungefär vid samma tid som novellen "Den brottsliga naturen".

En av nycklarna till möjligheten att tolka Helène som en tribad finner man när hon blir inspirerad att för publicering skriva ett kort stycke kallat "Sapfo". Helènes val av "Sapfo" som titel på sitt poem får läsaren att skymta orsaken till hennes motvilja mot män, hennes maskulina attribut, och hennes förakt för kvinnliga sysselsättningar. Uppenbarligen har Strindberg funnit referensen till Sapfo och sapfisk kärlek så viktig att han tar tillfället i akt att i slutet av det opublicerade förordet till *Giftas II* locka sina läsare att studera kapitlet om "Saphisme" i Pierre Garniers bok *Onanisme seul et à deux*:

Du *kan* icke hata de falska och grymma, ty du är man, och ingen man kan vara kvinnohatare.

Men så kunna kvinnor hata mannen i stället. Och i detta hat ligger troligen kärnan till hela den moderna kvinno rörelsen. Som genom svensk lag är mig förmenat offentliggöra mina tankar om orsaken till detta hat måste jag inskränka mig till en hänvisning till ett par utländska arbeten nämligen: *Ribot* *Maladies de la Personnalité* och *Garnier*: *Onanisme seul et à deux* (se kapitlet *Saphisme*); samt artikeln: *Le Matriarcat*, i *Nouvelle Revue* 15:e mars 1886. (SV 16:366)

Det enkla faktum att Strindberg specificerar kapitlet "Saphisme" i Garniers bok gör det klart att ett av skälet till att han inte kan diskutera sin syn på kvinno rörelsen och kvinnors hat till mannen är att den inbegriper homosexualiteten. Faktum är att Garniers bok *Onanisme seul et à deux. Sous toutes ses*

formes et leurs conséquences avslöjar en hel del om 1800-talets syn på faran för en sexualitet utanför fortplantningens värld. Han klassificerar alla sexuella akter som söker tillfredsställa en drift i stället för att producera ett barn som olika former av masturbation eller onani, eftersom Onans bibliska synd just precis var att lura fortplantningen. Dessa persioner står i diametral motsättning till de personers lycka som bedriver dem, liksom till samhället i stort. Boken har både till syfte att ge råd om hur man skall undvika pederastens eller saphistens olyckliga lott och att ge råd om hur man igenkänner tecknen hos dem som fallit offer för sina egna onanistiska tendenser. Garnier varnar föräldrarna att de måste vara aktsamma då de tvättar sina barn så att de inte berör deras könsdelar. Annars kan föräldrar oavsiktligt komma att lära sina barn hur man masturberar, vilket slutligen kan leda till saphism och pederasti (s. 92). Spridning av tribadism förekommer vanligen också vid undervisningsanstalter där flickor lever tillsammans. Det är tillräckligt att en av dem lär den andra genom att kyssa henne eller att sova tillsammans med henne för att lasten skall spridas till alla andra (s. 450). Han ger också ett exempel på en abbedissa som driver förhållandet till sina religiösa skyddslingar till en nivå av onaturlig intimitet (s. 481).

Jag använder termerna tribadism och saphism här utan åtskillnad, trots att Garnier gör ett försök att separera de två. Först hävdar han att tribadism innefattar beröring med handen, munnen eller andra sätt att stimulera kvinnan än direkt kopulation. Senare lägger han till att frottage, eller tribadism, måste hållas skilt från de kyssar och slickande med mun och tunga som innefattas i saphism (ss. 446f). Han hävdar att "la tribadie, qui veut dire frotter, n'était qu'un onanisme vulvaire entre les femmes [tribadism, som man kallar frottage, inte är något annat än vulva-onani mellan kvinnor]" (s. 449) medan saphism fått sitt namn från Sapfo eftersom denna till synes föredrog att använda sin tunga istället för sin hand för att stimulera sin sexualpartner (ss. 464f). Garnier förbinder sedan saphism med sodomi mellan män. Hans förbistring och oförmåga att dra en klar gräns mellan de två begreppen är en indikation på upplösningen av terminologin som användes för att skilja mellan akter i vilka två personer av samma kön är engagerade. Det skulle inte dröja länge innan alla termer skulle förkastas till förmån för den allomfattande favorittermen *homosexualitet*.

Beträffande tribaderna hävdar Garnier att de är beslagna med frigiditet inför alla naturliga relationer. "Elles vivent ordinairement dans le célibat, seules ou à deux, car il leur faut toujours des amies intimes, des cherries [De lever vanligen i celibat, ensamma eller i par, ty de behöver alltid intima väninnor, älsklingar]" (s. 450). När Garnier klassificerar två kvinnor som lever tillsammans i en intim relation som celibatära är hans uttalande slående i linje med hans föreställning att all icke-reproduktiv sexuell aktivitet bör klassificeras som onani. Han hävdar att "cet amour des femmes entre elles n'est explicable, en pareil cas, que par

l'inversions du sens génital, plus rare ou moins remarquée que chez l'homme [denna kärlek mellan kvinnor kan i liknande fall inte förklaras utom genom en invertering av könssinnet, mer ovanligt eller mindre uppmärksammat än mellan män]" (ss. 450f). Ibland kan det förklaras av ett fenomen som Garnier hänvisar till som klitorism, eller en onormalt stor klitoris, vilken ger en kvinna möjlighet att ha ett förhållande med en annan kvinna genom att imitera en mans aktiviteter. Man kan vanligen igenkänna dessa par genom deras uppträdande: "L'une est parfois grande et grosse, hommasse et d'un certain âge; l'autre est jeune, petite, maigre, délicate [En är ibland stor och grov, karlaktig och av en viss ålder; den andra är ung, liten, mager, späd]" (s. 460). De mest tydliga kännetecknen är emellertid den uppenbara motsättning som uppstår mellan dem liksom mellan en man och en kvinna, sammankopplat med öm kärlek och en nära intimitet. I kapitlet om saphism räknar Garnier upp ytterligare några synliga tecken som avslöjar en saphist.

Garnier hävdar att saphisterna trots sin charm kan urskiljas i samhället på grund av deras ständiga celibat. Ibland har de "seins plats, une timidité exagérée et des manières obséquieuses en sont parfois les caractères; d'autres femmes se distinguent par une extreme assurance, des allures cavalières, un esprit fort, égal ou supérieur à celui de l'homme [platta bröst, en utpräglad blyghet och inställsamt sätt; andra kvinnor utmärker sig genom en ytterlig självsäkerhet, stolt uppträdande, stark begåvning, lika eller högre än mannens]" (s. 483). Alla avvisar högljutt äktenskap på grund av det oberoende de därigenom skulle förlora. De kritiserar och gör sig lustiga över männens fysiska eller moraliska brister. Ingenting behagar dem, och de tycks bli förbittrade av sin isolering. Om dessa celibatära kvinnor, både unga och gamla, omger sig med andra kvinnor eller intima kvinnliga vänner med vilka de ingår hemliga relationer, är det klokt att misstänka dem för saphism. De kommer ofta att själva tillhandahålla bevisen genom att leva tillsammans (s. 483).

Det är lätt att se varför Strindberg rekommenderar denna text, eftersom den återupprepar många av de psykologiska och fysiska element som han försett sina karaktärer med i *Giftas II*. Helènes kroppsform, hennes motvilja mot naturligt samlag, hennes celibat, hennes syn på kvinnan som högre och män som lägre stående – allt var skvallrande tecken som dr Garnier beskrivit i sin text.

Det finns inga bevis i Strindbergs brevväxling, hans biblioteksbestånd eller annan text för att kunna påstå att han läste om saphism i Garniers bok innan han skrev *Giftas II*. I verkligheten nämner han första gången detta arbete i det opublicerade, omarbetade förordet till *Giftas II*, även om han nämner Ribots "maladies de la personnalité" i ett brev till Gustaf Steffen 21 mars 1886.⁸ Detta skulle kunna vara en indikation på att Strindberg läst Garniers text efter att han skrivit sina egna noveller och funnit att det gav stöd för hans egna idéer, så

mycket att han specificerade titeln och det särskilda kapitel som skulle förklara hans egna teorier.

Strindberg kan mycket väl ha funnit fylliga bevis i Garniers beskrivning av manlig homosexualitet för att stödja hans övertygelse och ge understöd till hans kommande texter om ämnet. Garnier börjar sin diskussion om manlig homosexualitet genom att förklara oral onani mellan män och konkluderar, troligen på basis av den grekiska traditionen, att två olika roller utvecklar sig, den aktive och den passive. När pojkar praktiserar oral onani med varandra är orsaken troligen "l'absence ou la négligence de l'éducation, un défaut de surveillance ou de mauvais exemples [frånvaron eller vårdlösandet av uppfostran, bristande övervakning eller dåliga exempel]" (s. 487). Samtidigt medger Garnier att förkärlek för denna aktivitet kan vara medfödd. Det är emellertid enkelt nog för den medfödde pederasten att sprida sin smak och sina preferenser till ett normalt barn, helt enkelt genom att lära honom genom sitt eget exempel. Oundvikligen leder masturbation kopplat till oral onani direkt till sodomi. Han hänvisar till detta som en inrotad trio (s. 488). Han försöker skilja mellan pederasti och sodomi, i det han betecknar pederasti som mäns kärlek särskilt till unga pojkar, vilket är annorlunda än sodomi eller "anal onani" (s. 508). De flesta pederaster är enligt hans mening inte sodomiter. Han drar också slutsatsen att "les lettres, les cadeaux, comme les caresses amoureuses, les attouchements érotiques ou obscènes, les baisers tendres et lascifs, la masturbation et la succion buccale [breven, gåvorna, liksom de kärleksfulla smekningarna, de erotiska eller obscena beröringarna, de ömma och otuktiga kyssarna, masturbationen och sugningarna med munnen]" (s. 509) förekommer lika mycket hos pederaster som hos sodomiter. Samma fumlande med klassificeringarna förekommer i Garniers diskussion om sodomi och pederasti som i hans försök att skilja mellan sapphism och tribadism. Medan Strindberg aldrig skiljer mellan ord som tribad/sapphist eller pederast/sodomit försöker han senare skissera olika former av sexuell degeneration i "Sista ordet i kvinnofrågan", kanske efter att ha fått ett tips från Garnier.

Den fysiska karaktäristik som avslöjar en pederast följer enligt Garnier samma linjer som han diskuterar beträffande tribader. Det främsta draget är yttre femininitet, vanligen påträffad hos unga män födda stadsbor, med en vek och delikat konstitution och ett milt, flegmatiskt och ibland mycket nervöst temperament. De är vanligen bleka och blonda, även om dessa drag kan variera beroende på land och klimat, men kan också vara skägglösa brunetter med vitt skinn (s. 512). De vårdar sitt hår och är förfarna beträffande kosmetika och toaletsaker. Deras vemodiga ögon saknar en viss gnista och uttrycker nonchalans, likgiltighet och okänslighet, medan deras röster är gälla och höga. De är också "timides, craintifs et pusillanimes à l'excès [blyga, räddhågade och omåttligt

försagda]" (s. 513). Deras yrken inkluderar hushållshjälpar, betjänter, kontorister och damskräddare. De kan bli slagna med hysteri, leda, melankoli, hypokondri, men han medger att pederasti ofta förekommer hos individer "d'une intelligence anormale, d'un caractère bizarre, excentrique, aux idées fausses, délirantes [med intelligens över det vanliga, bisarr karaktär, excentriska, med falska idéer, deliranter]" (s. 526).

Reaktionen på *Giftas I och II*

Garniers arbete är det enda mer omfattande verk om homosexualitet som vi vet att Strindberg konsulterade, respekterade och rekommenderade. Det finns flera andra verk som innehåller kapitel eller avsnitt som Strindberg också konsulterade rörande fenomenet ifråga, inkluderande den bok som Strindberg nämner tillsammans med Garniers, Theodule Ribots *Les maladies de la Personnalité*. Ribots avsnitt om homosexualitet, eller konträr sexualitet som han kallar det, återfinns i ett kapitel kallat "Les troubles affectifs [De känslomässiga förvirringarna]." Först nämner Ribot några av pionjärerna för sexologi i sin samtid, inkluderande Westphal och Krafft-Ebing, vilkas arbeten troligen är fyllda av bristfälliga observationer. I olikhet med de andra sexologerna tror inte Ribot på "une interversion *congénital* de l'instinct sexuel, d'où résulte, malgré une constitution physique normale, une attraction instinctive et violente pour une personne du même sexe, avec répulsion marquée pour le sexe contraire [en *medfödd* omkastning av sexuella drifter, som, trots en normal konstitution, resulterar i en instinktiv och stark dragning till en person av samma kön, med en markerad motvilja mot det motsatta könet". Med andra ord tror sexologerna att en kvinna kan vara fysiskt kvinnlig men psykiskt manlig medan en mansperson också kan var fysiskt en man och psykiskt en kvinna (s. 74).

Ribot å andra sidan menar att deras teorier står i strid med allt vad logik och erfarenhet har lärt oss. Istället kallar han dessa extremt sällsynta psykologiska missfoster "degenererade", intressanta endast så länge en studie av deras situation kan informera oss om varför degenerationen har tagit denna form. Han vågar sig på en gissning att många olika arvsanlag lika väl som den konstanta striden mellan komplicerade spel av manligt och kvinnligt också kan vara orsaken, men han tillägger att en hypotetisk förklaring av konträr sexualitet inte det minsta vill föra hans forskningar framåt och han går vidare.

Strindberg var inte lika kvick att lämna ämnet pederasti och tribadism. Under ett regn av anklagelser och rykten skulle han fortsätta att återkomma till sina teorier och observationer. Det Strindberg fick betala för att överskrida den normala normen av tystnad som omgav homosexualitet bestod av rykten, anklagelser och skvaller, vilket delade upp kritikerna mellan dem som fann hans idéer sunda och de som fann dem syndfulla. Skillnaden blir tydlig när man

granskar den publika reaktionen på Strindbergs skrivelser.

Så tidigt som 1885, i en essä om Arne Garborg, använder Georg Brandes Strindbergs "Dygdens lön" som ett exempel för att visa att "skrøbelig Dyd altid er mangfold naturligere og sundere end unaturlig Last" (*Essays* s. 97). Det är dock inte förrän efter publiceringen av "Den brottsliga naturen" som Strindbergs funderingar och hypoteser om homosexualitet börjar väcka uppmärksamhet i större skala. Ola Hanssons recension av *Giftas II* i *Framåt* presenterar förmodligen dessa teorier i mest positivt ljus. Han framhåller att "könsfrågan" är den underliggande drivkraften bakom boken. Han uppdelar därefter frågan i två kategorier: den privata och offentliga uppfattningen om förhållandet mellan könen respektive naturlagarna bakom den sexuella driften. Eftersom "Den brottsliga naturen" skildrar olika individer utifrån en fysiologisk/psykologisk standpunkt snarare än från en dogmatisk/moralisk också med avseende på vad som anses vara lagligt eller moraliskt korrupt, kallar Hansson Strindberg "den absolut fördomsfrie iakttagaren" (s. 44).

Det är inte en tillfällighet att Hansson identifierar könsfrågan som brännpunkten i *Giftas II* och sedan söker försvara den tillsammans med frågan om lika-könad lust. Samma år som Ola Hansson publicerade sin recension av Strindbergs bok gav han ut sin egen novellsamling *Sensitiva amorosa*. Öppningsraderna i boken visar att Hansson hade ett egenintresse i att lyssna på de slags frågor som Strindberg väckt. "Jag har nu icke mer än ett enda intresse kvar: att studera och njuta könet" (s. 3). Det var inte bara vitalt för Hansson att få stöd för en litterär diskussion av könet, det var särskilt viktigt för honom att samla sig kring Strindbergs vågade skildring av lika-könad kärlek. I åttonde sektionen av *Sensitiva amorosa* gör Hansson sitt eget försök att etablera, såsom ett naturens psykologiska faktum, att två individer av samma kön kan bli intimt dragna till varandra.

Kanske hade Hansson blivit inspirerad av något helt nytt i svensk litterär fiktion. *Giftas II* tilldrog sig verkligen uppmärksamhet från många författare just för att djärvt ha närmat sig ett ämne som många hade försiktigt rört sig kring i decennier. Edvard Brandes var en sådan författare. I ett brev daterat 30 november 1886 skriver Brandes: "Jeg skal med det Første skrive en Lovprisning af "Giftas" II, hvori der er dejlige Ting – særlig Pæderastien, Helene – og Fortællen" (SV16: 350).

Inte alla välkomnade emellertid Strindbergs sexuellt explicita berättelser. I John Personnes omfattande broschyr *Strindbergs-Litteraturen och Osedligheten Bland Skolungdomen* gisslades en hel grupp författare med Strindberg i täten som predikade osedlighet bland ungdomen. När han skriver om *Giftas* identifierar Personne Strindbergs mål som att uppnå fullständig och absolut frihet i sexuella relationer utan hänsyn till ansvar eller plikt. Han skriver vidare:

Deremot tycks han icke dit vilja hänföra s.k. onaturlig otukt mellan människor och djur eller mellan människor af samma kön. Han inskränker sig till att sysselsätta sig med sina många erfarenheter ”på detta område, som är nästan hermetiskt slutet och som det är på tiden att öppna för att få frågan utredd”. Och han slutar med att taga saken i försvar såsom alltid orsakad af särskilda förhållanden, som göra fenomenet förklarligt och ursäktligt, gemenligen ”brist på tillgång till naturligt könsumgänge”. Dömandet och bestraffandet af sådant såsom brott är ett brottsligt öfvergrepp af den ”öfverklass”, som tyranniserar samhället och skrivit lagarne.

Att ingå i någon kritik af denna litteratur och dess idéer kan icke falla mig in. Så långt hafva vi lyckligtvis ännu icke kommit, att det skulle behövas. (S. 38)

Medan Personne ’inte ingår i kritik av denna litteraturs idéer’ cirklar han naturligtvis kring ämnet mer än en gång. Han utgår från Hjalmar Brantings recension av *Gifvas II* i *Ur dagens krönika* och uttrycker sin avsmak över att ”en hvad innehåller beträffar snuskig berättelse om onaturlig otukt hör till ’*de allra bästa styckena*’” (s. 53), vilket naturligtvis hänför sig till ”Den brottsliga naturen”. Branting var inte ensam i sin uppfattning. Karl Warburg fann också ”Den brottsliga naturen” vara en av de bästa novellerna i boken.⁹

Personne kritiserar inte bara accepterandet av ’Strindbergs-litteraturen’, utan också samhällets passiva acceptans av den s.k. onaturliga lasten:

Här gå med högburet hufvud män ibland oss, som äro kända icke blott för att lefva liderligt, utan äfven för att lefva i onaturliga laster. Och de blifva så långt ifrån dömda af opinionen, att de i stället prisas och hyllas såsom konstnärer etc. Och i minnesteckningarna öfver dem, när de äro döda, skildras i granna ord deras förtjenstfulla ”lifsgerning” — ett blomsterströende öfver ett lastbart lif, som ofta presten börjar i sitt liktal vid grafven (s. 78).

Personne gör klart att onaturliga laster och folk som praktiserar dem i novellerna och inom den s.k. Strindbergs-litteraturens cirklar förtjänar allt annat än lovord. Han finner det ovan citerade stycket så viktigt att han upprepar det ord för ord i sin uppföljande broschyr *Svar till Federationen* 1888 (s. 63).

En av de personer som i skrift bemötte Personnes attack var Gustaf af Geijerstam i *Hvad vill Lektor Personne? Ett genmäle*. Geijerstam citerar och kursiverar Personnes kommentar att Strindberg inte tycks vilja inkludera dem som har sex med djur eller deras eget kön bland dem som bör åtnjuta absolut sexuell frihet och kommenterar: ”Denna sista sats hör till de slags finesser på insinuationens område, som borde vara tillräckliga att för hvarje tänkande läsare visa, hvad hr P. egentligen går för” (s. 23). Medan det också krävs en del för att en ”tänkande läsare” skall få ut någon mening ur Geijerstams egen insinuation här, är det sannolikt att han fördömer Personnes personliga angrepp på Strindberg snarare än på Strindbergs litteratur, attacker som klart insinuerar att Strindberg hade sina egna erfarenheter av den hermetiskt slutna världen av lika-könad kärlek.

Även om det kan tyckas att Strindberg skulle ha uppskattat Geijerstams försök att avslöja Personnes broschyr, skrev han i stället ett brev till Gustaf af Geijerstam i vilket han uttrycker sitt misshag. Han hävdar, med all rätt, att motbroschyren försvarade Geijerstams egna intressen och försökte distansera sig från Strindberg mer än den försökte försvara Strindbergs litteratur. Strindberg förklarar sedan sin inställning till frågan om sexuella relationer i det han bl.a. skriver:

Jag har hvarken predikat polygami, monogami eller promiscuité, utan jag har varit nog liberal predika frihet – att vara monogam, polygam t.o.m. pederast om man så hafva kan! Det är just detta att jag har 'flera åsigter' om samma sak som är min liberalitet och som ni vill göra till karakterslöshet och galenskap. (Brev 1421)

Senare i brevet lägger han till att han är monogam, men att han därför inte kämpat emot "fria förbindelser, eller maltusianism, eller onani eller pederasti, därför är jag den liberalaste af Er alla". Det är signifikativt att Strindberg poängterar, mer än en gång, att det som gör honom till den mest liberale av alla hans samtida är hans kamp för sexuell frihet, också för pederasten. Det är i uttalanden som dessa i jämförelse med tarvliga beskrivningar av pederaster i hans skrifter och pejorativa utbrott i hans brev som vi finner roten till Strindbergs dubbeltydiga syn på lika-könad lust. Om vi påminner oss Strindbergs skildring av Theodor Wennerströms last i "Dygdens lön" är det uppenbart att ett skifte har ägt rum i Strindbergs syn. Theodor Wennerströms sedlighetsbrott var mer samhällets fel än hans eget och sociala reformer krävdes för att förhindra sådana laster. I "Den brottsliga naturen" skriver Strindberg att pederasti inte längre bör vara ett brott, och ändå är det en samhällelig sjuka som orsakas av en rad olika faktorer, inkluderande bristande tillgång till *normala* sexuella kontakter, kvinnorörelsen, liksom fattigdom. Nu i hans brev till Geijerstam uttalar Strindberg helt enkelt, snarare än att söka en väg att förklara, bota eller förhindra pederasti, att sexuell frihet också skall vara en *rätt* för pederaster. Detta var verkligen radikala idéer för sin tid, och så originella att vissa skribenter började förbinda Strindbergs namn och litteratur med frågan om pederasti.

Emil Svensén var en sådan person. Hans bok *Spörsmål granskade af Emil Svensén I. Kvinnofrågan* 1888 tar upp frågan om stegringen av onaturliga laster i relation till jämvikten mellan könen:

Äfven de allra värsta former af osedligheten, der den sinliga driften tillfredsställes på naturvidrigt sätt, stå i närmare samband med en rubbning i jämvikten mellan könen, än man i allmänhet är böjd att tänka sig. Långt ifrån att vara en följd af öfverförfining, – under hvilken de dock i hög grad frodas, – sträcka de ofta nog sina rötter tillbaka i folkens djupaste forntid. De finna då en giltig förklaring i abnorma lefnadsförhållanden, der könens onaturliga afsöndring ledt begären på afvägar. [...]

Den last, som en svensk författare nyligen kallat "en yrkessjukdom bland munkar och sjömän", har i historien fått sin plats under namn af den grekiska kärleken. (S. 77)

Den svenska författare som nyligen kallat grekisk kärlek "en yrkessjukdom bland munkar och sjömän" är naturligtvis August Strindberg (jfr SV16: 222). Svensén fortsätter med att ge grekernas styrka till sjöss skulden till homosexualitetens företrädesplats i deras kultur. Han skriver också att "medan de i årtal lefde skilda från sina hustrur mellan himmel och vatten, hängåfvo sig de hemmavarande kvinnorna åt lesbiska seder" (Svensén s. 77). Strindberg hade diskuterat frågan om tribadism, eller lesbianism, i sin essä "Sista ordet i kvinnofrågan" publicerad ett år före Svenséns text. Strindbergs essä var otvivelaktigt närd av den intimitet han hävdade att han bevittnat mellan sin hustru, Siri von Essen, och hennes kvinnliga vänner vid denna tid. Svensén följer sannolikt Strindbergs spår beträffande ämnet lesbianism liksom han gör i sin diskussion om grekisk homosexualitet och livet till sjöss. Den viktigaste skillnaden mellan vad Svensén skriver om ämnet homosexualitet och Strindbergs texter är att Strindberg inte ursäktar eller försöker rättfärdiga behovet av att diskutera homosexualiteten. Svensén å sin sida skriver: "ogerna dröja vi längre än nödvändigt är vid detta vidriga ämne" (s. 77). Det är uppenbart inte längre sant, när Svensén närmar sig kvinnofrågan, vad Personne framfört om att samhället lyckligtvis inte kommit så långt att man behöver gå i debatt om homosexualiteten såsom Strindberg gör (jfr citatet från Personne ovan). Svensén inkluderar homosexualiteten som en faktor att ta hänsyn till i debatten om kvinnofrågan på mer än ett ställe i sin bok. Medan författarna till dessa texter kan ha inspirerats av Strindberg att skriva om homosexualitet utifrån sin egen sociala, religiösa eller, som vi skall se, medicinska ståndpunkt är deras moraliska motvilja mot den något som Strindberg inte delar (eller åtminstone inte erkänner sig ha).

Strindbergs beskrivning av homosexualiteten undgick inte heller den medicinska professionen. Professor Seved Ribbing, den som inom läkarvetenskapen startade den sexologiska debatten i Norden, inkluderar ett avsnitt om pederasti i sin tredje föreläsning om sexuell hygien i *Om den sexuela hygien och några af dess etiska konsekvenser* 1888,¹⁰ i vilken han diskuterar s.k. sexuella sjukdomar. För sitt 1800-talsauditorium vill Ribbing betona att pederasti är ett symptom på redan utvecklad mental sjukdom, såsom medfödda psykoser, epilepsi och senildemens. Han framhåller sedan att för allmänheten

hafva åter den förvärfvade pederastien och dermed beslägtade former den största betydelsen. Litterära författare sådana som *August Strindberg* söka ju inbilla sin samtid, att dessa former uppkom till följd af hinder för naturligt könsumgänge. En sådan utvecklingsgång hör i det fria samhället till de största sällsyntheter (s. 137).

I en fotnot indikerar Ribbing att han refererar särskilt till Strindbergs ”Dygdens lön”. Ribbing föredrar teorierna hos andra vetenskapsmän eller författare – sådana som Tarnowsky, Krafft-Ebing och Carlier – framför Strindbergs. Deras teorier om de möjliga orsakerna till homosexualitet inkluderar sexuella överdrifter, vilka vänder män till passiv pederasti som ett nytt stimuli, eller att gamla liderliga män söker förnya sin sexuella lust genom pederasti. Ribbing är oense inte bara med Strindberg men också med Schopenhauers förklaringsförsök i *Die Welt als Wille und Vorstellung*. Han återvänder sedan till Strindberg igen och skriver att i ”Den brottsliga naturen” har Strindberg

gifvit en framställning af pederastien uti det moderna samhället, och ehuru han invecklar sig i dunkla talesätt och fraser, tyckes det dock framgå, att han ej har en sund uppfattning af denna aberrations fysiska och moraliska sidor (ss.139f).

Ribbing, liksom Krafft-Ebing före honom, tror att var och en med sund förståelse av pederastin skulle tillråda att oskadliggöra den psykiskt och sexuellt degenererade individen för livet, utan att straffa honom. Hur man uppnår detta är någonting som Ribbing väljer att inte diskutera. Medan Ribbing och Strindberg båda tycks vara överens om att man inte skall straffa pederaster, är de oense beträffande de flesta andra frågorna i diskussionen om homosexualiteten. Ribbing tror att sexuella utsvävningar är orsaken till homosexuellt beteende, och Strindberg tror att sexuell avhållsamhet är en av orsakerna. Ribbing skriver att man bör bota individen, eller åtminstone göra honom oskadlig för samhället, medan Strindberg fokuserar på att bota sociala missförhållanden, så att män inte drivs till pederasti utan egen skuld.

Efter att John Personne och Seved Ribbing uttryckt sitt misshag, och i vissa avseenden sin fullständiga oenighet med vad Strindberg hade att säga om temat homosexualitet gjorde 1890 Knut Wicksell sin röst hörd för att formligen skänka något stöd åt Strindbergs skildringar. I hans bok *De sexuella frågorna. Granskning af Hrr Emil Svenséns, Björnstjerne Björnsons samt Professor Seved Ribbings Brochyrer*, stöder han inte bara Strindbergs idéer, utan avslöjar också Ribbings försök att förbigå Strindbergs bidrag till debatten om homosexualiteten när han skriver:

För hvar och en, som känner Strindbergs arbetssätt och vet, att han så godt som aldrig saknar verklighetens underlag för sina skildringar, betyder emellertid en uppgift af honom vida mer än långa demonstrationer af hr. R. (hvad angår den hithörande skildringen i ”Dygdens lön” (Giftas I.) har jag af S:s egen mun erfarit, att den är grundad på en tilldragelse, som under hans första studenttid egde rum i Upsala.) Af meddelanden, som jag haft från arbetarehåll, har jag också all anledning att förmoda, att Strindbergs yttrande om pederastien såsom en yrkessjukdom ”hos vissa från kvinligt umgänge afstängda klasser af män”, är fullt riktigt. Ledsamt nog för hr

R. delas denna åsikt jemväl af hans egen auktoritet, *Krafft-Ebing*, att döma af flera uttalanden i "Psychopathia Sexualis" (3:te Auflage sid.171, jfr äfven sid. 173–74). Jag anbefaller äfven hr R. att läsa hvad *Emil Svensén*, en författare som han ännu ej tyckes ha satt på sin "index prohibitorum", i sin bok om "Kvinnofrågan" (sid.77–78) yttrar rörande historiens vittnesbörd om denna sak, hvilka helt och hållet bestyrka den Strindbergska uppfattningen (s. 73).

Detta citat ur Wicksells arbete är signifikativt av flera skäl. Först av allt ger det oss orsak att tro att porträtten både i "Dygdens lön" och *Likt och olik* II av Theodor Wennerström är åtminstone delvis sanna, även om vi fortfarande inte vet vilken individ sagde Wennerström får representera. För det andra, och kanske viktigare, stöder Wicksell Strindbergs teorier om orsakerna till pederastin genom att åberopa historier han själv hört, genom att referera till Ribbings egen expert Richard von Krafft-Ebing i sitt stöd för Strindbergs påståenden (och bevisar på så vis kraften hos kontextuell information) liksom att framhålla texten hos Svensén, vilken ju hade använt Strindberg för att stödja sina egna idéer. Efter det ovan citerade avsnittet pekar Wicksell på motsägelsen i Ribbings syn på pederasterna som både rubbade, motbjudande individer och som offer för en ärftlig psykopatisk läggning. I sitt stöd för Strindberg tycks Wicksell likväl blind för faktumet att Strindberg också är i stånd att kombinera en skildring av vad som förefaller vara ganska störda individer med uttalad sympati på grund av att någon har blivit offer för orättvisa sociala konstruktioner.

Strindbergs skildring av sjömän och deras beklagliga laster nådde också en publik utanför Sverige, där hans skildring fick tjäna som exempel på hur elakartat långt den konstnärliga friheten hade möjlighet att leda ungdomen vilse. Hans Kaarberg, t.ex., nämner Strindberg i sin artikel "Litteratur og Psykopi" i den danska medicinska tidskriften *Ugeskrift for Læger* 1893. Kaarsberg söker etablera en förbindelse mellan litteraturen och vad han kallar 'litterär psykos' – den negativa effekten en okontrollerad litteratur kan ha på sexuellt och socialt välbefinnande hos ungdomar i skolåldern. Han skriver att det är många

for hvilke ett uheldigt, tidligt litterært Valg har været til uberegnelig Skade. Jeg føler mig overtydet om, at dette især gælder Individer, der – paa Institutter, Gymnasier, Pensionater o. lign. – lide under Isolationens moralske og pædagogiske Ulemper. Vi behøve ikke at gaa til Fængsler og til Skibe i Langfart (*Krafft-Ebing, Strindberg o. fl.*) for at hente Illustrationer til Kulturlivets uskønneste og tristeste Revers. Heller ikke til 'franske Klostre' (s. 444).

Den konsekventa förknippningen i många av dessa texter mellan Krafft-Ebings grundläggande verk i sexologi, *Psychopathia Sexualis*, och Strindbergs egna teorier som de presenteras genom hans diktade verk (i Kaarsbergs artikel utan tvivel med referens till "Den brottsliga naturen") placerar Strindberg i centrum

av debatten under den tidiga utvecklingen av sexologin som vetenskap.

Debatten om natur respektive miljö som bidragande faktor i utvecklingen av homosexualitet är inte begränsad till vår egen tid. Teorier som stöder båda sidor av *nature versus nurture*-debatten började uppstå vid sidan av den begynnande sexualvetenskapen vid slutet av 1800-talet. När Strindberg inträder i denna debatt tycks han stödja föreställningen att misslyckade sociala konstruktioner, eller uppfostringsfaktorer, bär ansvaret för förvirrade manliga drifter, vilket leder till en stegring av pederastin. Hans texter går också ut på att tendensen kan vända genom att rätta till rådande sociala förhållanden och genom att rikta om den manliga driften mot dess så kallade naturliga mål, kvinnan. Trossatserna hos dem som stödde och inte trodde på Strindbergs teorier om uppkomsten av homosexualiteten gör det uppenbart att det fanns en stor förbistring kring ursprunget, orsakerna och förmenta botemedel för homosexualiteten. Strindbergs idéer började också skifta sedan han uttryckt sina första offentliga meningar om homosexualiteten, ibland växlade hans idéer till att inkludera element ur nature-teorin, att homosexualitet skulle vara medfött, medan han vid andra tillfällen medgav att han hade gjort ett misstag genom att ta upp ämnet över huvud taget. Trots hans skiftande ståndpunkter i ämnet kan emellertid inte förnekas att August Strindberg hade en betydande påverkan på debatten kring homosexualiteten i det sena 1800-talets Sverige.

Svensk översättning Göran Söderström

Noter

- 1 Efter att jag gjort biblioteket uppmärksamt på mitt fynd, var man inte säkert på om man skulle inkludera Vérons bok i bibliotekets raritetssamling eller överlämna den till Strindbergsmuseet som förvarar Strindbergs övriga kända bokbestånd. Kontakta biblioteket för att få uppgift om dess nuvarande placering (boken kan f.n. inte sökas via Libris).
- 2 Det är viktigt att notera att termen 'konträr' ('contrary' på engelska, 'contraire' på franska och 'konträr' på tyska) användes under 1800-talet som beteckning på homosexuella aktiviteter. För exempel på denna terms användning se Richard von Krafft-Ebings *Psychopathia Sexualis* och Karl Westphals *Die Conträre Sexualempfindung*.
- 3 Letourneaus bok finns i originalupplaga på Kungl. Biblioteket och Stockholms universitets bibliotek. Matthew Roy har emellertid använt en engelsk översättning från 1893, *Sociology based upon ethnography* ([red.s anmärkning](#)).
- 4 Ordet "genesic" har bibehållits i den engelska översättning jag använt, trots att det är svårt att finna det i något lexikon. Uppslagsverket *Nouveau Petit Larousse Illustré* från 1947 definierar 'génésique' som ett adjektiv "qui a rapport à la génération" (s. 448). Vi skulle översätta termen antingen som "fortplantning-" eller "sexuell", alltefter sammanhanget.
- 5 De som inte läser tyska kan ha svårigheter att finna Schopenhauers addendum om homosexualitet eftersom de flesta översättare har utelämnat det. Band 2 av E.F.J. Paynes engelska översättning inkluderar emellertid avsnittet om pederasti.

- 6 I verkligheten hade sodomilagarna i Frankrike avskaffats redan genom Code Napoléon strax efter franska revolutionen.
- 7 Jfr Fredrik Silverstolpes diskussion om homosexuella aktiviteter på stockholmska badhus under 1800-talet i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (ss.80f).
- 8 Ulf Boëthius framhåller detta faktum i sina kommentarer till *Giftas I-II* (SVI6: 346) i nationalupplagan.
- 9 Jfr Ulf Boëthius kommentarer i nationalupplagan.
- 10 Föreläsningarna hölls ursprungligen i Lund 1886.

Litteratur

- August Strindbergs Samlade Skrifter (SS). Stockholm 1912-1920.
 August Strindbergs Samlade Verk (SV). Stockholm 1981- .
 August Strindbergs Brev (Brev). Stockholm 1948-2001.
- Augé, Claude och Paul Augé, eds. *Nouveau Petit Larousse Illustré*. Paris 1947.
 Balayé, Simone. *Anne-Louise-Germaine Necker, baronne de Staël-Holstein, 1766–1817*. <http://person.wanadoo.fr/etudes.staelinnes/staelcoppet/stael.htm>.
 Boëthius, Ulf. *Strindberg och kvinnofrågan: till och med Giftas I*. Stockholm 1969.
 Brandell, Gunnar. *Strindberg – Ett författarliv*. 1-4. Stockholm 1987-1989.
 Brandes, Georg. *Essays. Fremmede Personligheder*. Kjøbenhavn 1889.
 –, och Edvard Brandes. *Brevveksling med nordiske forfattere og videnskabsmænd* 1-8. København 1939–1942.
 Dover, K.J. *Greek Homosexuality*. Cambridge, USA, 1989.
 Faderman, Lillian. *Surpassing the Love of Men*. New York 1981.
 Foster, Jeannette H. *Sex Variant Women in Literature*. Tallahassee 1985.
 Garnier, Pierre. *Hygiène de la génération. Onanisme seul et à deux. Sous toutes ses formes et leurs conséquences*. 9e édition, Paris 1896[?].
 af Geijerstam, Gustaf. *Hvad vill Lektor Personne? Ett Genmåle*. Stockholm 1887.
 Geill, Christian. "Læren om Psychopathia sexualis og dens retsmedicinske Betydning." *Ugeskrift for Læger*. 4de Række XXVII, Nummer 27–33 (1893): 403–413, 426–438, 449–460, 471–477, 493–503.
 Göricke, Ad. "Den kontraire Sexualforømmelse." *Bibliothek for Læger*. Femte række, tyvende bind, Januar–April (1870): 272–281.
 Hansson, Ola. *Sensitiva amorosa*. Uppsala 1957.
 –, "Giftas. Andra delen." *Framåt*. (1887): 42–45. Även i *Efterlämnade skrifter i urval*. III *Litterär kritik: Åttioalet*. Hälsingborg 1930.
 Hwasser, Israel. *Valda Skrifter (Första Delen)*. Stockholm 1868.
 Kaarsberg, Hans. "Litteratur og Psykopati." *Ugeskrift for Læger*. 4de Række XXVIII, Nr 18 (1893): 432–46.
 Krafft-Ebing, Richard von. *Psychopathia sexualis: mit besonderer berücksichtigung der konträren sexualempfindung; eine medizinisch-gerichtliche studie für ärzte und juristen*. Stuttgart 1907.
 Lamm, Martin. *August Strindberg*. Stockholm 1968.
 Letourneau, Dr. Charles. *Sociology Based Upon Ethnography*. London 1893.
 Lindström, Hans. *Strindberg och böckerna* 1-2. Uppsala 1977, 1990.
 Lundequist, A.W. *Sveriges Rikes Lag*. Stockholm 1887.
 Miller, Neil. *Out of the Past*. New York 1995.

- Nordau, Max. *Die conventionellen Lügen der Kulturmenschheit*. Leipzig 1884.
- O....n. *Högsta njutningen på könslivets område*. Stockholm 1892.
- Personne, John. *Strindbergs-Litteraturen och Osedligheten Bland Skolungdomen*. Uppsala 1887.
- , *Svar till Federationen*. Stockholm 1888.
- Plato. *Five Dialogues*. London 1938.
- Ribbing, Seved. *Om den sexuela hygien och några af dess etiska konsekvenser*. Stockholm 1888.
- Ribot, Theodule. *Les maladies de la Personnalité*. Paris 1885.
- Schopenhauer, Arthur. *Die Welt als Wille und Vorstellung*. Vol. 2 *Schopenhauer's Sämtliche Werke in fünf Bänden*. 5 vols. Leipzig 1919.
- , *The world as will and representation*. Vol. 2. New York 1966.
- Schröder, E.A., och P.D.A. Atterbom. "Plato och Goethe. Betraktelser med anledning af Israel Hwasser's bok: Om Äktenskapet". Uppsala 1842.
- Staël, Madame de. *Corinne, ou L'Italie*. Paris 1871. <http://www.rc.umd.edu/editions/mws/lastman/corinne.htm>.
- Strindberg, August. *August Strindbergs samlade verk*. Serie ed. Lars Dahlbäck. Stockholm 1981– . (citerade i texten SV)
- , Brev. Eds. Torsten Eklund (vols. I–15) and Björn Meidal (vols. 16–). Stockholm 1948– . (citerade i texten med brev och nummer)
- , *Samlade Skrifter*. Ed. John Landquist. 55 vols. Stockholm: Albert Bonniers, 1912–20. (citerade i texten SS)
- Svensén, Emil. *Spörmål. I. Kvinnofrågan*. Stockholm 1888.
- Söderström, Göran. *Strindberg och bildkonsten*. Stockholm 1972.
- , red. *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860–1960*. Stockholm 1999.
- Tandem "Den kontrære Sexualførmelse." *Bibliothek for Læger*. 84de Aargang, 7de Række, 3dje Bind (1892): 205–222.
- Wicksell, Knut. *Några ord om samhällsolyckornas viktigaste orsak och botemedel med särskildt afseende på dryckenskapen*. Uppsala 1880.
- , *De sexuela frågorna. Granskning af Herr Emil Svenséns, Björnstjerne Björnsons samt Professor Seved Ribbings Brochyrer*. Stockholm 1890.
- Wikner, Pontus. *Vittra skrifter*. Stockholm 1894.
- Vinge, Louise. *The Narcissus theme in Western European literature up to the early 19th century*. Lund 1967.
- Åberg, L.H. *Granskning af Herr Kand. K. Wicksells arbete om samhällsolyckornas viktigaste orsak och botemedel*. Uppsala 1880.
- Citerad bok ur Strindbergs bibliotek** (enligt Hans Lindström *Strindberg och böckerna*)
- Véron, Eugène. *La Morale*. C. Reinwald, Libraire-Éditeur. Paris, 1884. (643)

Matthew M. Roy studerade ursprungligen svensk arbetsmarknadspolitik vid University of Michigan men överflyttade 1993 till University of Washington's Department of Scandinavian Studies där han undervisade i svenska och svensk kultur. Samtidigt intresserade han sig för Strindberg författarskap med särskild inriktning på dennes könsrollssyn och tolkning av homosexualiteten. Han disputerade år 2001 på avhandlingen *August Strindberg's perversions. On the science, sin and scandal of homosexuality in August Strindberg's works*, av vars första kapitel föreliggande artikel utgör en förkortad version. Han är numera verksam vid Cascadia Community College, Bothell, Washington.

Strindberg's poisoned nature:

The textual results of researching same-sex desire.

A review of August Strindberg's literary production in most works provides a common list of themes: religion and morals, social criticism, the battle of the sexes, experimentation with the dramatic form. No one to date has claimed that the social, medical, and moral problem of homosexuality, as it was viewed in the late 19th and early 20th centuries, consistently appears in Strindberg's works from the beginning to the end of his authorial production. In fact, this essay will not only show that Strindberg carefully researched beliefs and theories regarding the causes and effects of homosexuality, but also that by introducing these themes he created an important scientific and social issue for debate. The essay seeks to map Strindberg's strong interest in homosexuality as a social phenomenon and how it arises as a textual theme throughout his works. Topics covered include the medical, scientific, psychological, and legal research Strindberg conducted on homosexuality in the 1880's, the debate on the literary results of that research that ensued and the use of experience to lay claim to authority in autobiographical depictions of sodomitic vices.